

Культурно-національна автономія як фактор збереження єврейської національної ідентичності у міжвоєнний період (деякі аспекти історіографії)

На рубежі XIX–XX ст. між двома діаметрально протилежними напрямками єврейської громадсько-політичної думки – «вростанням» в Європу і повним звільненням від зв'язків з Європою – існувала і мала стійку тенденцію до поширення ідеології автономізму, основний зміст якої полягав у тезі про можливість розвитку національного існування у діаспорі. Багатогранність поняття «єврейський автономізм» зумовила особливості автономістського дискурсу, а також вплинула й досі впливає на процес історіографічного освоєння проблеми.

До періодизації питання вперше звернувся Х. Абрамсон, який розглянув автономію у контексті єврейсько-українських відносин, віддаючи перевагу державно-політичній парадигмі. Він запропонував умовно поділити історіографічний доробок на три частини: до середини 1920-х рр.; з 1926 р. – до 1960-х рр.; з кінця 1960-х рр. – до сьогодення. Зазначена схема відповідає традиціям історичної школи української діаспори й основну увагу зосереджує на причинно-наслідковому зв'язку між українською державністю і ступенем задоволення громадянських і національних прав єврейської спільноти. Слід відзначити, що цей погляд, вперше оприлюднений С. Гольдельманом, є своєрідним паролем «академічного світу» сучасної української історіографії. У цілому він відповідає реальному перебігу подій і до того ж підтверджується фактами існування культурно-національних автономій у країнах Балтії міжвоєнного періоду. Разом з тим вивчення проблеми українсько-єврейських стосунків виключно в державно-історичному плані залишає за межами досліджень складні процеси національної ідентифікації в її національному і соціальному вимірах. Внаслідок цього зберігається тенденція до інтерпретації національної історії у ключі «паралельних наративів», яка підтримується легітимуючою державною ідеологією та сіоністською і постсіоністською історіографією, імпліцитно стигматизуючи формулу «Ми–Вони» і поступово набуваючи патерналістського відтінку.

За думкою відомого дослідника єврейської національної автономії Ш. Лієкіса, патерналістська тенденція, яка домінує у сучасній литовській історіографії, відбиває місце національних меншин у сьогоденній свідомості литовців. І позитивні явища, і конфлікти на національному ґрунті розглядаються, як правило, з точки зору інтересів литовської національ-

ної групи. Отже, незважаючи на добрі інтенції, євреї розглядаються чужинцями у литовській спільноті. Останнім часом у литовському історичному дискурсі з'явилися і спроби імітувати сіоністську історіографічну схему, згідно з якою становище євреїв у міжвоєнний період розглядається як суцільне погіршення на фоні укріплення литовського націоналізму. Новим явищем у литовській історіографії є праці Ш. Лієкіса, Л. Труски, які, залучивши до аналізу документи з литовських і єврейських джерел, аргументовано доводять, що сіоністська ретроспектива була однією з багатьох парадигм існуючої єврейської ідентичності і політичних поглядів на можливість еволюції єврейської громади у Литві.

Тенденція відходу від традицій «етнічної автобіографії» і переходу до вивчення єврейської культурної автономії як природної складової історії країни є одним з показників сучасної латвійської історіографії. Більшість дослідників негативно сприймають «реабілітаційний підхід» щодо політики «державного націоналізму», зокрема, її впливу на єврейсько-латиські відносини. На порядок денний внесено питання про міру впливу латвійського націоналізму на корінну націю країни і ступень відповідності тогочасної моделі сьогоденню. Відповіді на ці запитання, вважає дослідник єврейської автономії в Латвії Л. Дрібінс, сприятимуть наближенню сучасної історіографії до об'єктивізації поглядів на проблему впливу націоналізму на державотворчі процеси і міжнаціональні відносини. Для сучасної історіографії Латвії характерно висвітлення ролі єврейських культурних, політичних і релігійних діячів, дослідження процесів інтеграції євреїв у латвійське суспільство, представницької динаміки єврейської національної меншості, впливу сіоністського руху на політичне життя єврейської спільноти Латвії. Аналогічні процеси властиві сучасній естонській історіографії, значно меншій за обсягом, але яка якісно і своєчасно аналізує історичний доробок культурної автономії Естонії.